

STIGMATIZAREA ELITELOR CA PROMOTOARE ALE ASIMILĂRII ÎN IMAGINARUL SOCIAL ARDELEAN DE LA ÎNCEPUTUL EPOCII MODERNE

Sorin Mitu

În imaginarul social ardelean de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, tema capacității de rezistență a românilor în fața pericolului asimilării ocupa un loc esențial. Ea era susținută în primul rând de motivul foarte răspândit al maghiarizării elitelor românești, în special nobiliare, ca și de acela al renegaților, al dezertărilor individuale de partea inamicului național. Dar, în amîndouă aceste cazuri, masa poporului nu este afectată de procesul asimilării și, dat fiind că, în concepția romantică, mulțimea țărănească, și nu elitele cultivate, formează esența națiunii - se poate trage concluzia că românii rezistă totuși bine la deznaționalizare, în pofida respectivelor excepții. Aceasta este una dintre ideile pe care insistă extrem de mult Papiu Ilarian în *Istoria românilor din Dacia superioară*: "Dacă se și ungea învățații", nobilii, preoțimea, ansamblul elitelor, "sau cel puțin nu combatteau ungurismul, opuseșiunea cea potente o făcea totuși numerosul popor român".

Pe de altă parte însă, tot Papiu este acela care vehiculează o altă teză, mult mai îngrijorătoare. Nobilii români s-au deznaționalizat în Evul Mediu datorită avantajelor politice și materiale pe care le dobîndeau în urma asimilării; "masa poporului" a rămas neafectată, deoarece ea "nu lua parte la bunătățile constituționale și, prin urmare, nici unguri nu se putea". Dar astăzi, adică în epoca revoluției de la 1848, cînd maghiarii vor să ofere întregii populații drepturi politice individuale și emanciparea socială, nu se profilează pericolul ca, în urma acordării acestor avantaje, asimilarea să afecteze fondul națiunii? "În ce chip este în stare a deznaționaliza contopirea locuitorilor în interese comune fără căutare la naționalități - scrie Papiu - a arătat destul de învederat constituțiunea aristocratică a țării ungurești [în Evul Mediu], care preface în unguri nobilimea slavă și română. Prin o politică înțeleaptă, cum era politica lui Széchenyi, nu era peste putință a unguri și cealaltă parte a poporului prin întemeierea de interese comune, împreună cu legea de limbă".

Papiu Ilarian ajunge astfel să creadă, în mod întemeiat, am putea spune, dar surprinzător pentru concepția sa națională, că o "națiune", în sens politic (ca și identitatea națională asociată ei), se poate întemeia nu numai pe afinitățile etnolingvistice, pe limbă și origine, ci și pe identificarea unor "interese comune" ale locuitorilor "patriei", pe statuarea unor drepturi egale pentru toți, exprimate într-o

legislație uniformă¹. Regăsim aici modelul voluntarist de națiune, de inspirație franceză (deosebit de cel organicist, lansat de Herder), formulă a cărei materializare era respinsă însă, cu tărie, de către intelectualii români ardeleni.

Aceeași idee o întâlnim și la un alt tânăr din generația lui Papiu, Ioan Pușcariu, formulată extrem de explicit într-o scrisoare din martie 1848, trimisă lui George Bariț: "românii au stătut pînă în ziua de astăzi [= au rezistat asimilării] numai cu biserica și cu aceea că ei au fost scoși de sub legi. Acuma, supuindu-le amîndouă legilor ungurești, îi va deznaționaliza așa precum deznaționaliza romanii toată lumea, supuind-o mai întîi, apoi dîndu-i dreptul cetățenesc, apoi ce urmează: limba. Ei au văzut că cu răul nu-și ajung scopul, acuma negreșit că cu dreptul cetățenimii ungurești imiteză pe frîncul care a amalgamizat atîtea popoare sub conceptul *citoyen*. Nu! de român va fi tot mai rău! Pînă acuma nu-i putea să-i scoată din bîrloagele Carpaților, dar acuma îi va orbi cu splendoarea Buda-Peștei".

Fără îndoială că Papiu, Bărnuțiu sau Pușcariu vor ca prin proiectarea unor asemenea scenarii să-și avertizeze conaționalii asupra pericolului maghiarizării, ei sînt adepții vigilenței maxime și permanente în problema respectivă. Paradoxul este însă că, în acest mod, tocmai naționaliștii cei mai radicali ajung să pună la îndoială capacitatea de rezistență a națiunii, în care "moderații" credeau fără să-și facă probleme.

Chiar și deznaționalizarea era privită din această perspectivă ca un fenomen desfășurat la o scară atît de vastă, încît pare a afecta întreaga națiune. "Românii cei nenumărați ce se ungureau cu grosul" - scrie Papiu cu referire la perioada începutului de secol; la 1830-1840, din nou, "încercările ungarilor de a-i ungurire pe români într-adevăr și făcuseră mari înaintări" iar "românii de-a rîndul nu se mai ținea oameni deplin e destul de civilizați pînă nu vorbeau ungurește". Copiii sînt trimiși de bună voie la școlile maghiare, datinile străbune sînt părăsite, tinerii își maghiarizează numele din proprie inițiativă, limba maghiară începe să fie introdusă chiar și în administrația internă a bisericilor românești, ceea ce nici măcar legile de maghiarizare nu pretindeau.

Construind o imagine catastrofică a tendinței noastre de a fi asimilați, Papiu pune accent mai ales pe acest caracter deliberat, nesilit de măsuri opresive, al trecerii românilor de partea maghiarilor; naționalitatea românilor este amenințată "nu numai din partea ungarilor, ci chiar și din partea românilor, care din zi în zi tot în mai mare măsură se ungureau"; tendința de folosire a limbii maghiare în episcopia din Blaj "făcu atît pentru unguri, cît nici chiar înșiși ungurii nu cuteza a pretinde după lege"; românii din părțile vestice, "departe să se opună ungurismului, ei îmbrățișară ungurismul cu căldură" și, ceea ce este mai grav, atitudinea în discuție nu se mărginește la elita bisericească de la care pornește, ci se difuzează pînă în masa națiunii: "de la episcopul la vale trecînd prin cler, prin inteligență, pînă la unele sate unde începuseră a cînta școlarii români de la sate, în bisericile românești, «keresztények sirjatok»" ["Plîngeți, creștini" - cîntec religios catolic maghiar].

Însăși capacitatea de rezistență etnică a țărănimii ajunge în acest fel să fie contestată, pe coordonatele unui criticism furibund, care nu ezită să-și descarce mânia în paradoxuri de o extremă duritate: "însuși Rákóczy, când s-ar scula din morți, s-ar mira, cum s-au schimbat timpurile, de acum episcopul românilor cere voie de la unguri a traduce cărțile bisericești în ungurește, când înainte de 200 ani ungurii i făcuse pe români a-și traduce liturghia în limba națională".

Întemeiat pe datele acestui tablou, Papiu își revarsă apoi criticile nu doar asupra renegaților, ci și în direcția celor încrezători în capacitățile noastre de rezistență națională, a celor care nu sînt destul de vigilenți față de uriașa amenințare, ajunsă în ceasul al doisprezecelea: Începe cu însuși Petru Maior, pe care nu îl poate ierta pentru afirmația sa (citată de Papiu), potrivit căreia "strălucita gintă ungurească n-a făcut niciodată o nedreptate românilor"; continuă cu Bojincă și cu ceilalți bănățeni post-ilumiști, acuzați că datorită tendinței lor anti-slave, nu văd pericolul maghiar. Din nou, Papiu reproduce pasaje vinovate, cum sînt acelea în care Bojincă arată că "românii înțelepțește se pun cu diligență spre a învăța limba patriei, ungurească «de a cărei dulceață (!) [semnul exclamării indignate îi aparține lui Papiu] și străinii se răpesc»".

Pe urmă, istoricul își fixează analiza critică acolo unde voia de fapt să ajungă, în direcția contemporanilor care, fără a fi trădători sau renegați, fac totuși jocul adversarului, prin "o prea mare credință în susținerea naționalității române, cum îi zicea, «genetice»" (Papiu folosește întotdeauna termenul într-o accepțiune aproape ironică). La 1848, "apărătorii uniunii [aluzia îl vizează, probabil, pe Cipariu] ziceau că naționalitatea genetică, care sta neviolată din secole, mai mult nu poate pieri", crezînd că maghiarii nu vor putea șterge viața națională fixată în tradițiile patriarhale, păstrate cu încăpăținare de către țărănime.

Calculul lor este absolut greșit, spune Papiu. Dacă românii și-au putut păstra naționalitatea în Evul Mediu prin simpla lor rezistență etnică pasivă (deși elitele și-au pierdut-o chiar atunci), astăzi lucrul nu mai este posibil. La ora actuală, politica de deznaționalizare deliberată are la dispoziție legi și instituții (cum este școala) extrem de eficiente, în fața cărora naționalitatea "genetică" și rezistența pasivă nu mai valorează nimic. Acțiunea națională directă, lupta împotriva asimilării și în special garantarea drepturilor politice colective ("națiunea politică", fără de care cea "genetică" este sortită pieirii) - reprezintă mijloacele prin care se poate stopa pericolul fatal.

Ca de obicei, revoluția se constituie în momentul inaugural al unui nou timp istoric, al schimbării din temelii, peste noapte, a realităților negative, națiunea purificîndu-se prin decantarea a tot ceea ce era rău mai înainte - așa că ea aduce schimbare și din acest punct de vedere. Românii se reanimează, în locul tendinței de renegare a naționalității și de nepăsare față de acest pericol se instaurează noua atitudine, de rezistență conștientă și activă - evident, toate la nivelul imaginarului politic al mitologiei revoluționare.

Trebuie spus și faptul că dacă Papiu este cel care sistematizează motivul deznaționalizării românilor într-o teorie coerentă, el poate fi întâlnit, în diferite forme, pe tot cuprinsul discursului cultural al epocii.

Una din variantele mai des întâlnite este aceea a disprețului pentru limba maternă, urgisită de către români în favoarea idiomurilor străine. Limba fiind primul element, cel mai vizibil, al identității - este limpede că reținerile în privința folosirii ei denotă o ezitare în asumarea propriei condiții etno-lingvistice, resimțită de mulți ca o povară. "Unii se rușinează și a vorbi românește și între sinea unii cu alții mai [degrabă] voiesc a grăi grecește sau ungurește sau altă limbă decât a sa", scrie Samuil Micu în 1796; Budai Deleanu arată și el, la 1812, că în Principate "nobilimea, deși nu-i lipsesc cuvintele curate strămoșesti, totuși le disprețuiește și preferă să folosească pe cele străine, turcești și grecești", dar același nărav poate fi întâlnit și în Ardeal, incriminat în versurile Țiganiadei: "și-astăzi, nemeșii mai cu samă/ Tot pe-ungurie trag și se cheamă"; Petru Maior, în *Istoria* sa, deplînge faptul că batjocura străinilor la adresa identității noastre "nu pe pușini români, pe unii și din cei ce se văd a ști ceva, îi împinge la aceea ca să-și urgisească limba sa cea românească și să nu se sîrguiască a ști mai mult dintr-însa de cum au învățat de la mumă-sa și, nebăgînd nici într-o samă limba sa, să-și țină fală că știu grăi sau grecește sau sîrbește". Andrei Mureșanu scrie în 1844, cu ironie, că în Principate româna este limba statului și a bisericii, "și în lipsa celei franzeze poate că ar fi și limba conversației, deși pînă acuma puține case aristocratice, luînd afară pe servitori, a meritat a fi vorbită". Iar Codru Drăgușanu extinde atitudinea respectivă la scara întregii societăți bucureștene, indiferent de condiția ei socială: în "Babilonul României", "departe de a vorbi toți străinii românește, în metropola lor românii vorbesc limbile tuturor poparelor cunoscute. În societatea înaltă domnește limba frîncă; cea de mijloc n-a uitat încă neo-greaca, de curînd detronată; apoi plebea, după cumu-i originea-și exprimă puținele idei sîrbo-bulgărește, germano-maghiarește, italo-spanice, muscălește, turcește, etcetereste - numai rar românește".

Această lungă serie de citate, care s-ar putea extinde la nesfîrșit, vorbește de la sine despre tenacitatea cu care se transmite imaginea respectivă, alimentată mereu de aceleași realități. Nevoia utilizării unei limbi străine mai cultivate, prestigiul social și cultural pe care ea ți-l oferă, accesul pe care ți-l deschide permanent spre o educație superioară, spre un alt statut social sau profesional - reprezintă tentații greu de evitat, mai ales pentru elitele dornice de afirmare. Dar în același timp, folosirea ei ca mijloc cotidian de expresie, printre proprii conaționali, putea fi interpretată ca un prim pas spre deznaționalizare, ceea ce face ca imaginea de sine să sancționeze cu severitate această deprindere².

Pînă la ce consecințe paradoxale puteau să ducă disputele în jurul întrebării dacă românii se deznaționalizează sau nu, o dovedește un scandal de presă izbucnit în vara anului 1846. Acesta fusese provocat de reprezentațiile teatrale susținute la Blaj de către o trupă oarecare de actori ambulanz maghiari³. Bărnăuțiu, izgonit la

Sibiu în urma unui conflict (personal, dar și politico-național) cu episcopul Lemeny, dorește să se răzbune pe cercurile clericale blăjene și, în consecință, folosește acest prilej pentru a acuza Blajul că se maghiarizează. O face însă într-un mod absolut surprinzător, scriind anonim într-o gazetă maghiară din Cluj, în care semnalând spectacolul și progresele maghiarizării la Blaj, pozează într-un adept entuziast al deznaționalizării românilor. Evident, intenția lui este să șocheze printr-o asemenea stratagemă și, într-adevăr, textul său este cât se poate de șocant: "Românii din Ardeal niciodată nu s-au împotrivit maghiarizării" - își începe Bărnăuțiu articolul! Aceasta au dovedit-o mai ales în timpul episcopatului lui Lemeny, sub care "Blajul se maghiarizează și prin aceasta progresează într-una".

Imediat însă, moderații, care bănuiau cam cine se putea ascunde în spatele critonimului "B-r", cu care semnase Bărnăuțiu în *Vasárnapi Ujság*, îi servesc replica. Bariț mai întâi, arată că acuzele aduse sînt nedrepte. Chiar dacă blăjenii merg la un spectacol de teatru maghiar sau învață limba respectivă, aceasta nu înseamnă nimic rău: "B-r se miră că blăjenii învață ungurește bucuroși. Ce mai lucru de mirare a învăța limbile patriei? Întrebă pe elvețianul: german, franțoz, italian, au nu-și învață limba unii a altora?"

În același sens argumentează o altă replică din *Gazeta de Transilvania*, și mai dură la adresa lui Bărnăuțiu, aparținînd lui Cipariu. La citirea textului din gazeta maghiară - se scrie aici - "mulți vor plăti cu capetele", sperindu-se că și Blajul, "vatra" românimii, "se ungurește". Ceea ce s-a spus acolo cu privire la progresele limbii maghiare "nu e scormitură", numai că blăjenii nu au de ce să se simtă vinovați pentru aceasta; într-adevăr, "în Blaj nu se află antipatie asupra acestei limbi; românii, aici ca și pretutindeni în Ardeal, o învață cu drag, nu din silă sau numai din lipsă; ei cunosc impurțaciunea ce au cîștigat în zilele mai dincoace această limbă, simt simpatia ce încep a se stîmi în pieptul acestui popor nobil asiatic către români". Elitele din acest orașel românesc izolat sînt însetate de manifestări culturale, de care au parte atît de rar, și "firește, nu pot să se lipsească de această mică mulțumire numai din prejudețul că se produce ungurește".

Mare trebuie să fi fost supărarea lui Cipariu: iubitor de spectacole și viață socială, și în același timp convins că este un bun român - se vede acuzat prin gazete că prin satisfacerea acelei "mici mulțumiri" sufletești s-ar dovedi un renegat și un trădător al intereselor naționale. În consecință, îl atacă și el pe Bărnăuțiu, pe măsură, azvîrlindu-i, culmea!, aceeași caracterizare infamantă, considerată drept insultă supremă, dar instrumentalizată de către oricine după plac. Deși știe foarte bine cine este "B-r", autorul replicii din *Gazeta* se preface total inocent în această privință, încercînd să-l prindă pe Bărnăuțiu în propria-i capcană: "Autorul acestui articol - se conchide - e ne-ndoit un entuziast zelos pentru ungurirea românilor, român, ori ungur". Evident, pentru un naționalist ca Bărnăuțiu, jignire mai gravă nici nu se putea găsi!⁴.

Pentru a vedea cât de complexă era de fapt problema atitudinii față de deznaționalizarea românilor, în raport cu optica simplificatoare a naționalismului radical din epocă și mai ales a prelungirilor sale istoriografice, mai trebuie adăugat încă un element. Anume, faptul că poziția lui Bariț sau Cipariu, care spun că învățarea limbii maghiare și folosirea ei ca instrument de comunicare cu ceilalți ("limbă a patriei") sau ca vehicul cultural nu înseamnă automat renegare și deznaționalizare, risca să interfereze cu anumite atitudini ideologice magiare, considerate cu alții deosebit de periculoase. Cei mai importanți teoreticieni ai statului național unitar și ai "națiunii politice" maghiare, Széchenyi sau Wesselényi, susțin, de regulă, că planurile lor de promovare a limbii maghiare, chiar măsurile de introducere a acesteia în școlile și bisericile celorlalte naționalități, nu urmăresc să le facă pe acestea să-și uite limba maternă și să nu și-o mai folosească în sfera vieții private; ci doar să învețe, în totalitatea lor, limba maghiară și să o folosească exclusiv pe aceasta în viața de stat și în sfera oricăror relații publice. Desigur, naționaliștii români puteau să susțină la rîndul lor, dincolo de acuzațiile de nesinceritate, că o asemenea situație ar fi dus la înmormîntarea limbii române, mai ales ca limbă de cultură, și nu ar fi reprezentat decît un prim pas spre deznaționalizarea completă.

Dar, după cum s-a văzut, complexitatea problemei permitea, teoretic, nenumărate interpretări și puncte de vedere, lăsînd loc unor soluții intermediare de genul lui *Projet de pacification* și a legii naționalităților adoptată *in-extremis* de către revoluția maghiară în vara lui 1849, acceptabile, cel puțin parțial, și pentru români. Pe de altă parte însă, realitatea istorică oferea șanse mult mai reduse de materializare practică a unor asemenea poziții nuanțate, iar sistemele ideologice hegemonice la nivelul imaginarului social defavorizau și mai categoric orice tendință de legitimare a compromisului.

Una dintre variantele des întîlnite ale motivului asimilării românilor este aceea a deznaționalizării individuale sau de grup restrîns, a renegațiilor și trădătorilor care trec de partea inamicului național. După cum am mai văzut, renegatul ipostaziat în imaginea de sine aparține aproape întotdeauna elitelor nobiliare sau intelectuale, țăranul, depozitar incoruptibil al specificității naționale, fiind considerat imun din acest punct de vedere.

Și această versiune a temei deznaționalizării prezintă o funcționalitate simbolică diversă și nuanțată. Desigur, în primul rînd, ea are rolul de a condamna cu vehemență renegarea, funcție pe care o îndeplinește cu prisosință în marea majoritate a cazurilor; doar iluminii Școlii Ardelene mai încearcă uneori să privească fenomenul cu îngăduință sau să-i găsească unele scuze și motivații.

Dar, ca de obicei, acest rol critic nu epuizează nici pe departe sensurile temei. Ea pretinde, în egală măsură, să semnaleze dimensiunile sociologice ale unui fenomen pe care îl consideră adesea extrem de răspîndit și, pe această bază, să avertizeze asupra sumbrei sale consecințe. Insistențele și exagerările la acest

capitol pot să îndeplinească, în subtext, chiar o sarcină pozitivă din punct de vedere al echilibrului imaginii de sine, de iluzionare și auto-consolare: numărul mare, precum și calitatea socială și intelectuală a renegaților arată o dată în plus cât de puternici și de valoroși am fi fost (și sîntem, în fond) în absența acestei nenorocite tendințe. Cît de departe am fi ajuns dacă toate personalitățile noastre rătăcite ar fi rămas în rîndurile conaționalilor! Auto-iluzionare și o scuză în plus pentru ne-cazurile prezentului - și, totodată, avertisment și îndemn în sensul mult-visatei solidarități monolitice naționale.

După cum spuneam, unii intelectuali de la sfîrșitul secolului XVIII sînt mai puțin categorici în abordarea acestui subiect. În 1778, Samuil Micu scrie, în conformitate cu un mai vechi stereotip, că în trecut "erau mai multe mari familii de români". Dar, din cauza "persecuțiilor pe care le sufereau și în speranța promovării", mulți români au trecut de la ortodoxie la calvinism, și astfel "se leapădă și neagă sus și tare că ei sînt români". Dar, continuă Micu, "nu trebuie totuși să se înțeleagă că spun aceasta despre toți, căci au fost cîțiva (unii) și sînt care cu toate că și-au schimbat ritul sau religia, nu și-au negat deloc naționalitatea, ba mai mult, s-au dovedit silitori și strașnici în sprijinirea și apărarea neamului lor. Așa a fost Petru Dobra, directorul cauzelor fiscușești în Transilvania [...] și astăzi încă se găsesc unii bărbați în stare de o astfel de ținută".

Într-un mod asemănător vede lucrurile și Petru Maior. El respinge chiar, ca pe o calomnie lansată de străini, acuzația că nobilii români s-ar deznaționaliza și crede că "foarte puținei sînt și numai de mare nevoie fac aceia; nici se leapădă ei atît de nație, cît și de Biserica Răsăritului". Este adevărat, o problemă care îi pricinuieste totuși durere se datorează faptului că în secolul XVII "a trecut floarea nobililor românești la mărturisirea legii helveticești; și apoi, acei renegați, socotind ca cu religia se strămută și naționalitatea, s-au socotit, după seaca prințipie, că nu sînt mai mult români, ci unguri. Și apoi, dacă acum îi numește cineva români, se aprind de mînie, fiindcă și pînă astăzi se confundă sîngele cu religia, ba încă și cu însăși țerimoniile. Însă, cu toate acestea, oare este crimen a se numi cineva ungur? Au doară nu și dintre nemți sînt o mulțime care se mărețesc că se pot număra între unguri?"

Sensul citatului este clar: respectivii "renegați" sînt și trebuie să fie români. Nu contează faptul că sînt calvini, nobili, nici măcar acela că ei înșiși își spun "unguri". Nu sînt și alte etnii care o fac? Starea nobiliară este denumită în Transilvania, potrivit formulelor constituționale, "natio hungarica", dar acest lucru nu afectează structurile profunde ale naționalității și nici identitatea etno-lingvistică a celor în cauză.

Problema trecerii la o altă confesiune religioasă ca prim pas spre deznaționalizare va rămîne una din ideile de bază ale subiectului în discuție. Ilumiștii, pentru care toleranța religioasă reprezintă o piatră unghiulară a concepției lor filosofico-sociale, nu pot să condamne cu vehemență schimbarea confesiunii (chiar

dacă în virtutea tradiționalismului naționalist pe care îl profesează sînt nevoiți să dezaprobe și ei respectiva tendință). Dar esența argumentației lor se concentrează atunci asupra faptului că trecerea la o altă confesiune nu trebuie să afecteze și specificitatea națională, etno-culturală. Poți să fii român și dacă ești catolic sau calvin⁵. Într-un mod analog se pune problema și în cazul condiției sociale. Noblețea și privilegiile social-politice asociate ei sînt perfect compatibile cu calitatea de român, ele nu trebuie să îl conducă pe purtătorul lor la deznaționalizare.

Evident, romanticii, în frunte cu Papiu, vor critica în mod violent această concepție. Cum poate fi un nobil calvin un bun român? Potrivit constituționalismului medieval al Transilvaniei, o atare dublă apartenență la o "națiune" privilegiată și o religie receptă îl exclude automat din rîndurile românilor.

În schimb, Dieta Transilvaniei din 1791, care va respinge postulatele *Supplex*-ului, precum și (în mod paradoxal) scrierile lui Maior sau Micu - vor extrage din situații de genul celor de mai sus argumente în favoarea ideii că românii nu sînt (*de facto*) sau nu trebuie să fie (*de jure*) discriminați din punct de vedere politic, social sau religios; dacă aparțin unei națiuni sau religii constituționale, ei se bucură de toate drepturile și privilegiile acesteia, condiția etnico-lingvistică respectivă fiind o chestiune care le interesează în particular și care nu are nimic de a face cu situația lor cetățenească sau confesională.

Fără îndoială, jocul imaginilor sociale și al realităților, într-o chestiune atît de complexă și delicată, putea să lase loc celor mai diferite interpretări. Ilumiștii afirmă că existența unor familii înnobilate și asimilate religios de sute de ani, plasate în poziții înalte în administrația și societatea ardeleană, dar care își păstrează totuși sentimentul apartenenței la comunitatea românească, reprezintă un argument puternic în favoarea ideii că respectivele condiționări sociale și religioase nu duc și nu trebuie să ducă în mod necesar la deznaționalizare. Romanticii invocă exemple contrare, de mari familii românești asimilate - a căror evoluție ar arăta de fapt care sînt metodele și căile pierderii definitive în rîndul străinilor.

Mai apropiat de această ultimă interpretare, spre deosebire de Micu și Maior, se arată Budai-Deleanu. Atitudinea sa se datorează și faptului că el este întotdeauna mai critic la adresa aristocrației, inclusiv cea aparținînd propriului neam. "În Ardeal", scrie autorul *Țiganiadei*, "nemeșii (măcar că sînt români) nu se zic români și cuvînt acesta îl au necinstit [...] la dîșii nemeșia mută neamul, precum și legea. Spre pildă: dacă s-a făcut un român nemeș (boier sau mazil), atunci se zice ungur: așijderea, cînd se face careva papistaș sau calvin, nu se zice mai mult român, ci ungur; și într-acest chip s-au făcut în Ardeal mii de unguri din români!" Deși surprinde același fenomen pe care colegii săi de generație încercau să îl interpreteze întorcîndu-l în favoarea românilor, Budai-Deleanu nu vede în el decît o cale de asimilare națională și nimic mai mult.

Evident, cu toate că îl citează pe Maior, cam tot așa va aprecia lucrurile, mai tîrziu, și Simion Bărnuțiu. Deși încearcă și el, pe urmele Școlii Ardelene, să își

convingă conașionalii că trecerea la o altă confesiune nu are nimic de a face cu naționalitatea, intelectualul pașoptist se arată foarte sceptic în privința succesului ideii respective la români: " de ar fi primit românii legea cea calviniană, atunci naționalitatea românească ar fi pierdută, că românului dacă i se mută ritul, apoi nu mai voiește a se ținea de român, precum vedem că s-au lepădat înainte de unirea cu Roma și se taie și astăzi unele din cele mai de frunte familii, mai ales din Hațeg, comitatul Hunedoarei și chiar a Făgărașului, căci mulți nu pot combina cum ar putea să se țină cineva de români fiind în privința religioasă mădular al bisericii reformate și nu voiesc a-și aduce aminte că dacă au putut să fie romani în Italia ca păgîni, cu afit mai vîrtos pot să se mărturisească de români astăzi și aceia care poate ar ține legea reformată, din pricină că reformații încă sînt creștini și sectele religioase dimpreună cu disputele teologilor nu trebuie mestecate nicio dată cu naționalitatea". Din punct de vedere teoretic (și încă foarte bine argumentat), nici pentru Bărnăuțiu, ca și pentru Maior, nobilimea calvinizată nu are nici un motiv să se deznaționalizeze. Numai că la nivel practic, după părerea sa, lucrurile stau foarte prost, chiar dacă virulența criticilor poate avea ca fundal speranța nemărturisită că printr-o admonestare afit de severă păcătoșii ar mai putea fi totuși îndreptați.

O linie foarte severă de interpretare *vis-à-vis* de motivul renegaților și trădătorilor cauzei naționale deschide, pe linia naționalismului radical, Damaschin Bojincă. În această optică, existența fenomenului este pe deplin recunoscută, sublinierea lui avînd chiar rolul pedagogic de a fortifica solidaritatea și coeziunea națională prin dezvăluirea infamantelor exemple negative. Nerecunoștința dovedită de renegați față de comunitatea națională căreia ar trebui să îi fie profund îndatorați - reprezintă una dintre temele educative menite să stimuleze de fapt zelul și abnegația arătate colectivității, subsumarea intereselor individuale în favoarea binelui comun al Națiunii. "Sînt încă și de acei - scrie cărturarul bănățean - care se cresc și se nutresc în timpul învățării sale, prin instituturi de bărbați zeloși și pentru bunul nației românești cu totul învăpăiați ridicare, sau cu cheltuielile publice a neamului, în patrie sau afară de patrie, se îmbracă în științe, și, apoi, după aceea, ca niște cuci nemulțumitori nu numai că nimic nu ajută la cultura neamului, ci, încă rătăcind în turmă străină, aruncă săgeți veninate asupra pieptului ce l-au supt și în rărunchii acelora care i-au nutrit. Mulți însă, vrînd să se dezvinovățească pentru răceala ce o au către cultura națională, zic că ei știu limba franțozască, latinească, grecească și altele și pentru aceea nu ar avea lipsă de cărți românești, nesocotindu-se că tocma de după bunul și numele nației au pîinea de toate zilele".

Papiu va relua și el ideile formulate afit de expresiv de Bojincă, scriind despre tinerii renegați stipendați din fundația Romanțai (de reținut ca el va avea mari probleme în ceea ce privește primirea bursei respective), fundație întemeiată "spre folosul națiunii, și nu al străinilor", sau despre "tinerii ce i-a fost crescut episcopul Aron cu scop ca la timpul său să fie de ajutor românilor, iar ei se feceră unguri, după ce fură crescuți cu banii românilor". Datoria considerabilă pe care o are fiecare

individ față de națiune trebuie în mod obligatoriu rambursată, neîndeplinirea acestei obligații echivalând cu trădarea și asimilarea în rîndurile străinilor⁶.

Caracterul abominabil atribuit deznaționalizării se verifică și prin aceea că renegații sînt considerați mai răi decît străinii, inamici periculoși și înverșunați ai condiției lor anterioare, pe care o prigonesc prin orice mijloace. "Datorită motivației foarte firești a oricărui prozelit - scrie Moise Nicoară - pentru a se arăta mai legați de noua lor credință și de noua lor naționalitate dobîndită, ei devin de fapt mai mari inamici ai propriei lor națiuni decît sînt celelalte națiuni înseși, pentru a se conforma spiritului inconciliabil al acestora". Marile familii nobiliare din Transilvania ("Iojika, Majlat, Lazar, Nalazi, Kendefi, Teleki și Banfi" - adică aproape tot ce avea mai reprezentativ noblețea ardeleană) sînt de origine românească, după părerea lui Nicoară, dar reprezintă astăzi "cei mai înverșunați adversari ai acestei sărmene și numeroase națiuni afit de oprimate".

Era un paradox destul de straniu; românii (în versiunea lor renegată) sînt proprii lor asupritori, idee pe care o va relua și Papiu Ilarian: după unirea religioasă, scrie el, "suma de inteligenți români care apucară la ceva dregătorie se ungeră cu chipul acesta și apoi, ca toți lepădații (renegații), era încă mai periculoși pentru români decît chiar înșiși ungurii".

Pericolul pe care îl reprezintă renegații nu provine doar din simpla preschimbare a identității lor naționale, ci mai ales din plasarea lor automată în tabăra adversarilor ei se transformă, de regulă, nu în niște străini oarecare, ci direct în dușmani ai românilor. Avram Iancu se plînge la 1848 că "românii maghiarizați" din Abrud "instigau spre a demoraliza pe popor", iar Papiu arată că în armata cu care a intrat generalul Bem în Transilvania, "durere, erau sumă de români care făceau floarea oastei lui, parte siliți, parte amăgiți prin proclamația rebelului episcop Erdélyi și a altor români renegați din Ungaria, îndemnați a se bate asupra fraților". În mod semnificativ, românii din armata lui Bem nu sînt niște combatanți obișnuți, ci "floarea oastei" acestuia, dușmanul cel mai înverșunat trebuind să fie nu străinul, ci românul renegat.

Adeseori, intelectualii români par să manifeste o veritabilă pasiune masochistă în căutarea unor conaționali aflați la originea nenorocirilor fraților lor; evident, ele au valoare doar ca stereotipuri ale unei conștiințe de sine aflată în criză, indiferent dacă vreo diplomă îngălbenită confirmă sau nu "realitatea" respectivei imagini. Pentru Șincai, român este principele Kemény János ("românul cel plouat"), în timpul căruia s-au redactat *Approbatæe*-le care au consfințit (introdus, după părerea lui Șincai) discriminarea juridică a românilor; pentru Papiu, generalul revoluționar maghiar Czecc János ("român, însă de cei lepădați"); pentru deputații români din parlamentul pestan, baronul Jósika Miklós, implicat în polemici dure cu revoluționarii români la 1848.

Cei mai celebri renegați pot fi considerați, în opinia lui Papiu Ilarian, înșiși Corvineștii, simbol ambiguu al imaginii de sine, cînd proslăviți, cînd împrăștiați cu

noroi⁷; ei sînt acuzați că în pofida situației la care au ajuns, nu au făcut nimic bun pentru conaționali lor, ba dimpotrivă: "să ne aducem aminte că Iancul românul, pe care ungerii îl numesc Hunyady János, a fost guvernator a toată Țara Ungurească și om atît de potente în fapte, cît numai de la el se temea Stambulul turcec, de care tremura Europa; și fiul său, Mathia Corvinul, cel mai mare rege al ungerilor. Și ce au folosit toți acești români națiunea lor, au ridicat ei gînta română la onoarea care i se cuvenea în patria sa? A ajutat Iancul la a. 1437 e 38 pe românii de atunci, care nu mai putea suferi barbariile ungerilor? A ajutat a împiedica atunci *conjurațiunea* celor trei națiuni asupra românilor?"

În concluzie, se poate spune că renegatul aparținînd elitei românești ardelenene va rămîne o piesă extrem de importantă a imaginii de sine, element de referință pentru distincția dintre rău și bine, pe coordonatele valorice ale acesteia. În loc de a fi punte de legătură, el are sarcina de a evalua mai exact distanța dintre noi și ceilalți, ca și pe aceea de a jalona detestabilele căi de penetrare a frontierei malefice și contaminate care ne desparte. Dincolo de aceste proiecții ale imaginarului colectiv, renegatul se constituie într-un simbol sociologic sugestiv al individului prins, ca într-o pînză de păianjen, între tendința de supraviețuire etnico-națională, atracția asimilării și aculturației, și fireasca, dar dificila interferență etnică și culturală.

- 1 Asemenea idei erau vehiculate în ideologia maghiară a epocii de către contele Széchenyi István, de care amintește și Papiu, sau de către baronul ardelean Kemény Dénes, șeful opoziției liberale din dieta ardeleană. Pe de altă parte, este evident că modelul de națiune prevalent în gîndirea politică și imaginarul social maghiar, la fel ca și în cazul românilor, este cel etnico-lingvistic, organicist, de inspirație germană.
- 2 Fără prea mare succes însă, dacă ne gîndim numai la faptul că la 1906 Nicolae Iorga încă se mai războia cu limba franceză preferată de elitele bucureștene, patronînd agitații soldate cu demonstrații studentești și șarje de cavalerie pe străzile Capitalei.
- 3 Tot o reprezentație teatrală într-o limbă străină (piese franțuzești pe scena Teatrului Național!) va provoca și incidentele de la București din 1906 (vezi nota precedentă). Istoria se tot repetă, mergînd, în forme "travestițe", pînă la povestea recentă a directoratului regizorului Andrei Șerban la respectivul teatru bucureștean, directorat contestat în baza aceleiași venerabile obsesii: repertoriu național sau repertoriu universal?
- 4 Deși un Petru Maior, încercînd să explice cauzele maghiarizării nobililor români, spunea în 1815: "Însă, cu toate acestea, este oare crimen a se numi cineva unger?"
- 5 Vezi aceeași problemă, a compatibilității dintre "românitate" și apartenența la o confesiune religioasă diferită de cea ortodoxă, surprinsă în formula: "nu poți să fii român dacă ești și catolic" - în dezbaterile de idei din perioada interbelică.
- 6 În sensul acestei idei, regimul Ceaușescu va încerca să impună în anii '80 o taxă plătită de emigranții români, reprezentînd contravaloarea sumelor investite de societate în formația școlară a acestora.
- 7 Straturile succesive de găuri și martelări provenite de la inscripții cu care fiecare generație a ținut să împodobească statuia lui Matei Corvin din piața centrală a Clujului reprezintă cea mai bună dovadă în acest sens. Astăzi, pe lîngă inevitabila inscripție de la picioarele calului, Matia este flancat de filfitul spectaculos al steagurilor tricolore, iar piața este brăzdată de secțiunile arheologice. Din păcate, spațiul aflat de cealaltă parte a bisericii din spatele statuii nu se mai pretează decît la un gen cu totul aparte de săpături, deoarece autoritățile românești interbelice au ținut să amplaseze aici un W.C. subteran, din evidente rațiuni edilitare.